

Соколёнок

6/2025

ноябрь – декабрь

Лашын

БАЛАЛАР УЬШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

МАГОМЕД АХМЕДОВ

70 *Магомедов* ЛЕТ

МНЕ БУДЕТ ПАМЯТНИКОМ РЕЧЬ,
АВАРСКОЕ РОДНОЕ СЛОВО.
ВСЮ ЖИЗНЬ СТРЕМИЛСЯ УБЕРЕЧЬ
ЕГО ОТ ПРИВКУСА ЧУЖОГО.

СУЙИМБИЙКЕ АТЫМ, НОГАЙ ЗАТЫМ

Суйимбийке – Ногай Ордады туъзген Эдиге бийдинъ бесинши аркадагы тувдыгы – «мырзалардынъ мырзасы», «солтанлардынъ солтаны» – Юсып мырзадынъ кызы болган. Атасынынъ да, кызынынъ да атлары тек ногайлардынъ, казанлылардынъ орта оьмирлердеги тарихине белгили болып калмай, Ресейдинъ тарихинде де ийги танылган.

Суйимбийке XVI-ншы юз йыллыктынъ ортасында (1549–1551) Казанда ханбийке

болып, Ресей, Ногай Орда эм Крым патшалыклардынъ саясат катнасларын беркитип, эки ясындагы ханлыкка салынган Оьтемис улы орнына патшалыкты суьрген. Аьли Казанда 75 метр бийиклиги болган минара ногайдынъ атаклы кызынынъ атын юргистеди, онынъ эстелигин саклайды.

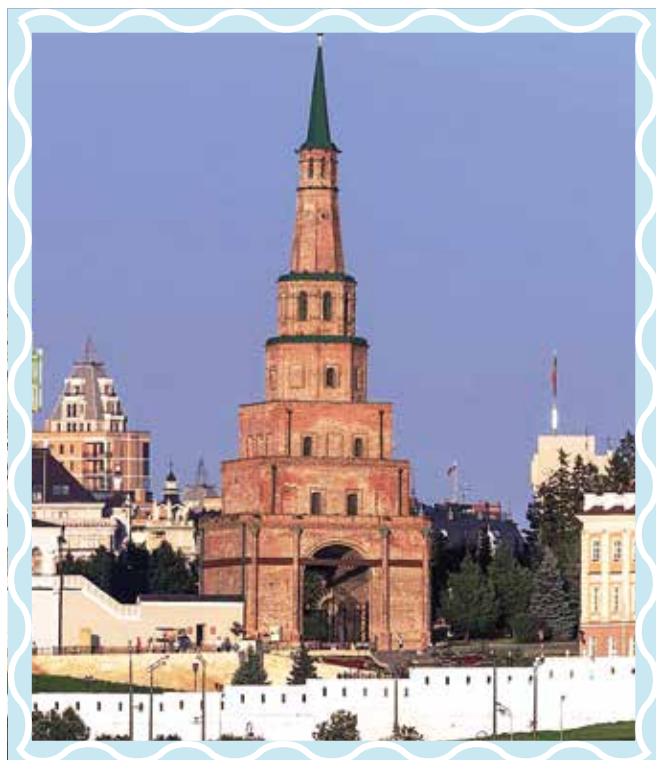
Халк арасында авызлама кепте «Суйимбийке бейити» деген дестан яйылган. Ол Суйимбийкединъ байыр шыгармасы деп саналады. Мине оннан уьзик:

*Бактыдан аьдем озбайды, бир Кудай тоьзгенге –
Ярыгын Кудай береди казага тоьзгенге.
Мынъ бес юз он бесте бу дуныяга келгенмен,
Ата-ана даьвлети эш кетпес деп билгенмен.
Ата-ана колында бир кайгы да коьрмедим,
Бу кайгылар коьрермен деп, эсаплап та юрмедим.*

*Суйимбийке атым, ногай затым, кайда меним яс даьвлетим,
Саьбий шагым, нурлы юзим, мырза кызы болган вакытым!..*

Тарих эм маданият шыгармалары Суйимбийкединъ келбетин усас кеплейдилер:

ярасык бойлы, оьктем сынлы, акылбалык, талаплы, соьзине берк, алдыга эрек карап,

Суйимбийке минарасы. Казан каласы.

Суйимбийкединъ эстелиги.
Касимов каласы.

болаякты коьрип билген ханбийке.

Ногай халкы оьмирлер озса да, оны суьйип, мактап, ога ятлавлар, йырлар, суьвретлер багыслайдылар. Аьр йыл сайын

Куьнбатар авылында оьткерилетаган атшабысларда енъуьвшиге Суьйимбийкединъ аты ман байланыслы болган баргы да белгиленеди.

Суьвретте: 2025 йылда Куьнбатар авылынды оьткен атшабыста Суьйимбийке атлы баргыда (2000 м.) биринши орынды алган Лирика деген ат (3 яс), иеси Исмаил Расухаджиев (Шешен Республикасы).

Суьвретте: Суьйимбийкединъ кийимлери. Карагас авыл орта мектебининъ окуьшылары. Окутуьшы С.Э. Мансурова ман бирге.

Сабираь Мансурова

СУЬЙИМБИЙКЕ

Суьйимбийке, Суьйимбийке –

Ногайымнынъ тарихи.

Бийик болган басынъда
Куьмис ойув сауке.

Яшавымнынъ йоллары
Авыр-енъгил болганда,
Юрегимнинъ сазлары
Оьрге сени салады.

Ел мен ушкан йогарга,
Кустай болып, тастарынъ,
Куьннинъ коьзи тувганда,
Толган нурга коьзлеринъ.

Юмсаь ойнап авада
Ел сыйпаган юзинъди,
Еннет бавдынъ ишинде
Маьлек болып юргенсинъ.

Увылынъды аьдуьвлеп,
Туьнде шырак яккансынъ.
Кайгыларда халкыма
Коьрим болып тургансынъ.

Суьйимбийке.

С.Э. Мансуровадынъ суьврети.

Суьйимбийке.

Адисова Аделина,
Карагас авыл орта мектеби.
Окытувшы – С.Э. Мансурова.

Суьйимбийке.

Куьнбатар авыл орта
мектебининь окувшы-
лары Нина Волкова,
Фатима Шамбилова,
Самира Аджигеримова,
Румия Карагулова эм
Дженнет Эдильбаева-
дынъ суьвретлерин.
Окытувшы –
К.А. Янполова.

СОҢҖЛЕР БИЗИМ СОҢЗИМИЗ...

Тарихтинъ билдирувине коьре, ногай шайири Шал-Кийиз Тиленши улы 1420-ншы йылда тувган. Ол Темир бийдинъ насихатшысы болып юрсе де, неше кере онынъ исперин макул коьрмегени уьшин ордадан кувылып,

ногай халк яйлаган туьрли-туьрли ерлерде яшаган. Шайирдинъ асабасы – терен ойлы, шебер соьзли шайирлик. Онынъ шыгармалары соьнмес юлдыздай ногай шайирлигинде яркырап неше оьмирлер бойы яшайды.

Шал-Кийиз Тиленши улы

КАРАНЪАДА ТУРГАН ЭДИМ...

Каранъада турган эдим –
Танъдыр деп,
Танъ шолпанга мен карадым –
Айдыр деп,
Тенъизлерге кирген эдим –
Сайдыр деп,
Донъыз этин капкан эдим –
Майдыр деп.
Мырза кызын алган эдим –
Байдыр деп,
Бал аяктан ишкен эдим –
Шайдыр деп,
Тув биеди йыккан эдим –
Тайдыр деп,
Ногайыма йыр шыгардым –
Пайдыр деп.

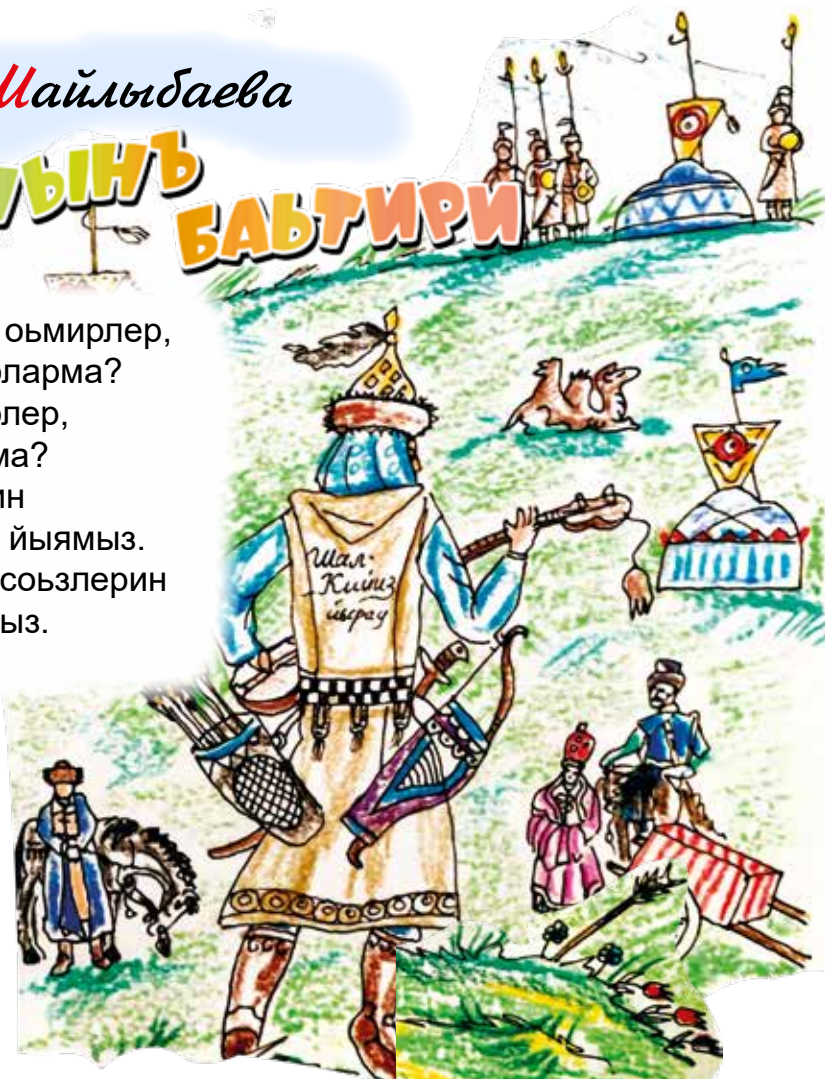
* * *

Япалак ушпас ясыл тав,
Яхшылардынъ басы сав.
Соьйлей билмес яманнынъ
Соьйлегенде, оьз басына тили яв.
Халктынъ соьзин соьйлеген
Халк улынынъ оьзи оьлсе де,
Халк ишинде соьзи сав...

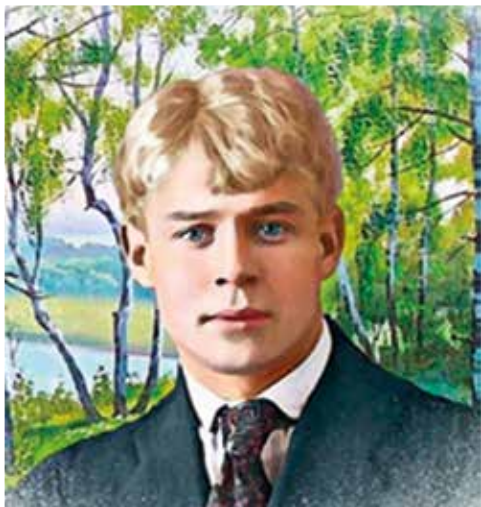
Салимет Майлыбаева НОГАЙЫМНЫНЬ БАБТИРИ

Йыллар, йыллар, артта калган оьмирлер,
Юмаклыгын инсан шешип боларма?
Тек язувда янмаганлар коьпирлер,
Эстеликлер эсип кетип боларма?
Ата-баба тарихынын бетлерин
Алтын кимик буьгуьн шоьплеп йыямыз.
Шебер тилли Шал-Кийиздинь соьзлерин
Юреклердинь оьзегине саламыз.

Ай термели ногой юрттын увылы
Тувдын, обстинь юн кийиздинь уьстинде,
Бала шактан кень шоьлинде ювырып,
Йыр урлыгын септинь тогай тоьсинде.
Ана Эдилдинь, Ак Кобанын аkyны,
Карлытавдын йогарыннан йырлаган.
Кайратлантып Манан йылга толкыны
Яйык бойда соьз казнасын сайлаган.
Ойы, дерти – кара ногой бактысы,
Халкы уьшин карсы турган ханларга.
Керек тувыл Темир-бийдинь дуныясы,
Байга тувыл, янын берген ярлыга.
«Халклар ара дослык – наьсип ашкышы,
Кан тоьгисти токтатынъыз, мырзалар!
Непсисиздинь сынар минген баскышы,
Тил бирликте сиз яшанъыз, ногойлар!»
О, Шал-Кийиз, алты оьмир артыннан
Шакырувын канымызга синьеди.
Коьрим алып абырайлы атыннан,
Куьшли Элим атланмага суьеди.

— Халқ шайири – Сергей Есенин —

* * *

Аман тур, досым, аман тур,
Аявлым, сен меним тоьсимде.
Бизге язылган айырылув
Йолыгыс болаяк аьли де.
Аман тур, досым, колсыз, соьзсиз,
Мунъайма, манълайынъ туьйирме.
Бу яшавда оьлим тувыл янъылык.
Эм яшав да янъырак тувыл.

Сергей Есенин

Бу йыл сав дунияга белгили орыс шайири Сергей Есениннинъ 130 йылык мерекеси белгиленеди. «Тувган ердинъ шайири», «халк шайири» «орыс ерининъ тавысы» оьзиннен сонъ оьлимсиз асарлар калдырып кеткен. Онынъ:

Сен аьли де тирисинъ ме, анайым?

Мен де тире. Салам сага, салам, – деген сыдыраларында ясуьйкенлерге суьйип айтылган йылы карав коьренеди. Согыс заманда сосы ятлав солдатлар юреклерин йылыткан. Мине аьлиги заманда да ол халк авызында. Сергей Есенинди савлай дунияда суьедилер, онынъ китаплери отыз тилге коьширилгенлер. Шайирдинъ асарлары тувган ерге, анага, досларга, аьруьвлерге суьйимге толылар.

Бас деп окувшылар онынъ «Ак кайын тереземнинъ астында, кар ман куьмистей болып ябылган» деген сыдыраларын ятлайдылар. Кыс келип, тоьгеректи кар бийлегенде, эсинъе сосы ятлав келеди. Дуниядынъ ыспайлыгын коьрсетуьв уьшин автор кайдан да тавып кулланган сондай эпитетлерди, тенълестируьвлерди. Кайын теректинъ коьрки аьдемге эртегиден шыккандай болып коьринеди, эм окытувшы деристе сол сезимди баладынъ юрегине синъдирмеге шалысады. Есениннинъ ятлав сыдыралары дайымлык соьз биригуьвлер болып

калганлар: «Уьйкен зат эректен де коьринеди», «Аямайман, шакырмайман, йыламайман». Ятлавлар оьз-оьзиннен йырдай болып авага шыгадылар, соьзлер анъга конадылар, ойга кирип каладылар.

«Ресей, боьгерткенли тогай эм йылгага туьскен коьк туьс. Куванып суьемен мунълы коьлинъди» деген Есениннинъ элимизге суьйими баьрине де коьрим болмага тийисли. Аьдемлер коьлде тек сувды коьрип, коькте юлдызларды коьрип, сукланмайдылар, юреклери мен сылуьвлыкты сезип болмайдылар, а оьнерли шайирге «коьл кувнак коьзлери мен карайды, кайын терек оьзининъ узун шашларын сувда шайкайды». Аьлемет туьылма, табиаат онынъ яны, досы, сыбырдаскан йолдасы болады.

*Есенин, яслай сен кеттинъ,
Битпес суьйимди калдырып.
Ресейди данъклы эттинъ,
Атынъды дунияга айттырып.
Есенин, оьлимсиз язганынъ,
Оьмирлер соьнмей яшаяк.
Болган сондай шайир деп,
Баьри де сукланып айтаяк!*

Неше йыллар озса да, оьнерли шайирдинъ аты оьлмейди, ол асарларында, халк юрегинде яшайды.

Салимет Майлыбаева

Аты айтылган шайир

Магомед Ахмед улы Ахмедов 1955-нши йылдынъ караша айынынъ 13-нде Дагыстаннынъ Гуниб районунынъ Гонода авылында тувган. Бас деп авылдагы орта мектебин, сонъ Москва каласындагы Максим Горький атлы Адабият институтын битирген. Белгили совет эм дагыстан язувшысы, прозаик, шайир, коьшируувши, критик эм публицист 1984-нши йылдан алып СССР язувшылар Союзынынъ агзасы болады. 2018-нши йылдан алып ол Россия язувшылар Союзынынъ секретари, сонъ 2003–2023 йылларда Дагыстаннынъ язувшы-

лар Союзынынъ правлениесининъ председатели болып аьрекет эткен. Быйыл ога 70 йыл толаяк эди...

Магомед Ахмедовтынъ биринши «Кешедеги хатлар» деген поэзия йыйынтыгы 1979-нши йылда авар тилинде дунья ярыгына энген. Сонъгы йылларды ол ана эм орыс тиллеринде «Ятлавлар», «Куьнлер», «Кала ятлавлары», «Йыллар», «Шайир», «Сыдыра», «Кырав» эм сондай коьплеген китаплерин Махачкала, Волгоград, Ярославль, Астрахань эм Москва калаларында баспалаган. Шайирдинъ асарлары отыздан артык дунья халкларынынъ тиллерине коьширилген. 2005-нши йылда болса ога «Дагыстаннынъ халк шайири» деген йогары ат бериледи.

Магомед Ахмедов белгили ногоай язувшылары Суюн эм Иса Капаевлер мен, Кадрия ман, Келдихан Кумратова ман ийги байланыс туткан эм олардынъ асарларын озьзининъ тувган тилине де коьширген.

Сувьретте:

Тагир Акманбетов, Магомед Ахмедов эм Иса Капаев.

САЛАМ, ГУНИБ!

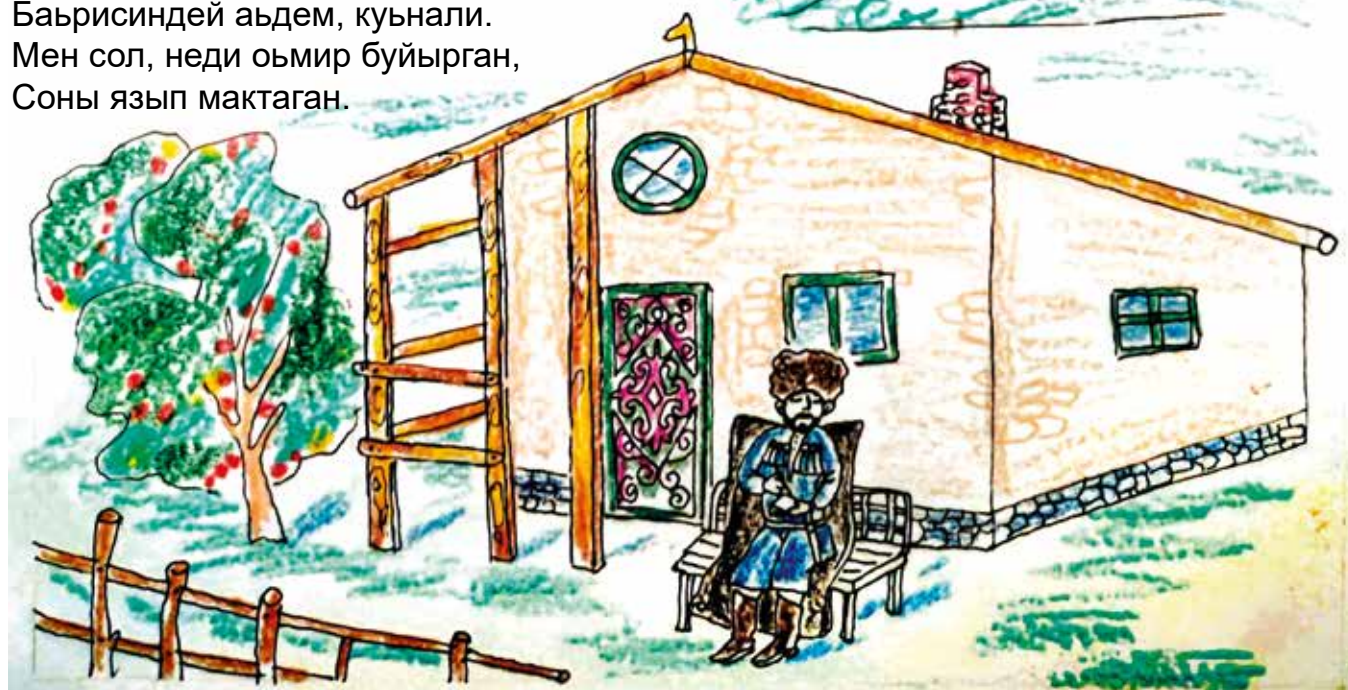
Салам, Гуниб! – сен бактымнынъ негизи!
Аьр бир кая – куьнлеримнинъ асылы.
Тавга карай эртенъги шак тав кызы,
Куьлип мага, терезеге коьз салып.
Куьлки айта, яслык йолы алдыда,
Ол ярыгы эш бир заман соьнмеек.
Биринши суьйим болар биринши йырда,
Оьлен бастан йылтыравы кетпеек.
Наьсип не зат? Кыр эшкидей бийикте,
Оьктем болып онда-мунда кезеген?
Меним болса ятлавларым бирерде,
Бутакларда оьз тилинде соьйлеген?
Савбол, Гуниб, сен аьлемет эртеги,
Юрегимде орын алып олтырган.
Мен тагы да оьктем болып эндиги
Тав басына минип ойнап турарман!
Булытынъ ман косылмага разыман,
Олар тавдынъ саклайдылар басларын!
Салам, Гуниб, сенсинъ меним бас калам,
Сен еримнинъ суьйими, ярасыгы!

Кохширген Анварбек Култаев.

Ким сен?

«Ким сен?» – деп кыйнай ойлар
Кеше-куьндиз токтамай.
Коьме турып намарт заман,
«Кимсинь сен?» – деп тагы сорай.
«Ким сен?» – аспанлар тарсылдап
Теренде, янымды йыртар.
«Ким сен?» – деп деспим дуада,
Сол ок сорав салар.
«Ким сен?» – оьмиримиз кыска ерде,
Ыз тез ювылар йолда.
«Ким сен?» – йыр да оькирер туьнде,
Шайир дуныядан тайганда,
«Ким сен?» – токтавсыз сыдыралар
Муньлы сорай неше де.
Оьмирге юзинь коймай карар,
Авыртув тоьсиньде, шекеньде.
Кайтпас куьнлер тостакайда
Наьлет ув бар эди эм бал.
Яшав ханшылап турса да,
Кушаклап юрген аьжел бар.
«Ким сен?» –
Мен сол уялшань эм йигерли,
Баьрисиндей аьдем, куьнали.
Мен сол, неди оьмир буйырган,
Соны язып мактаган.

ЮРЕК КУСЫ

Юрек кусы коькирекке урады
Коршалап кайгыдан йырымды:
«Шайир, йыяман сыдыранъды
Ямгырлап ювмага тавларды!»

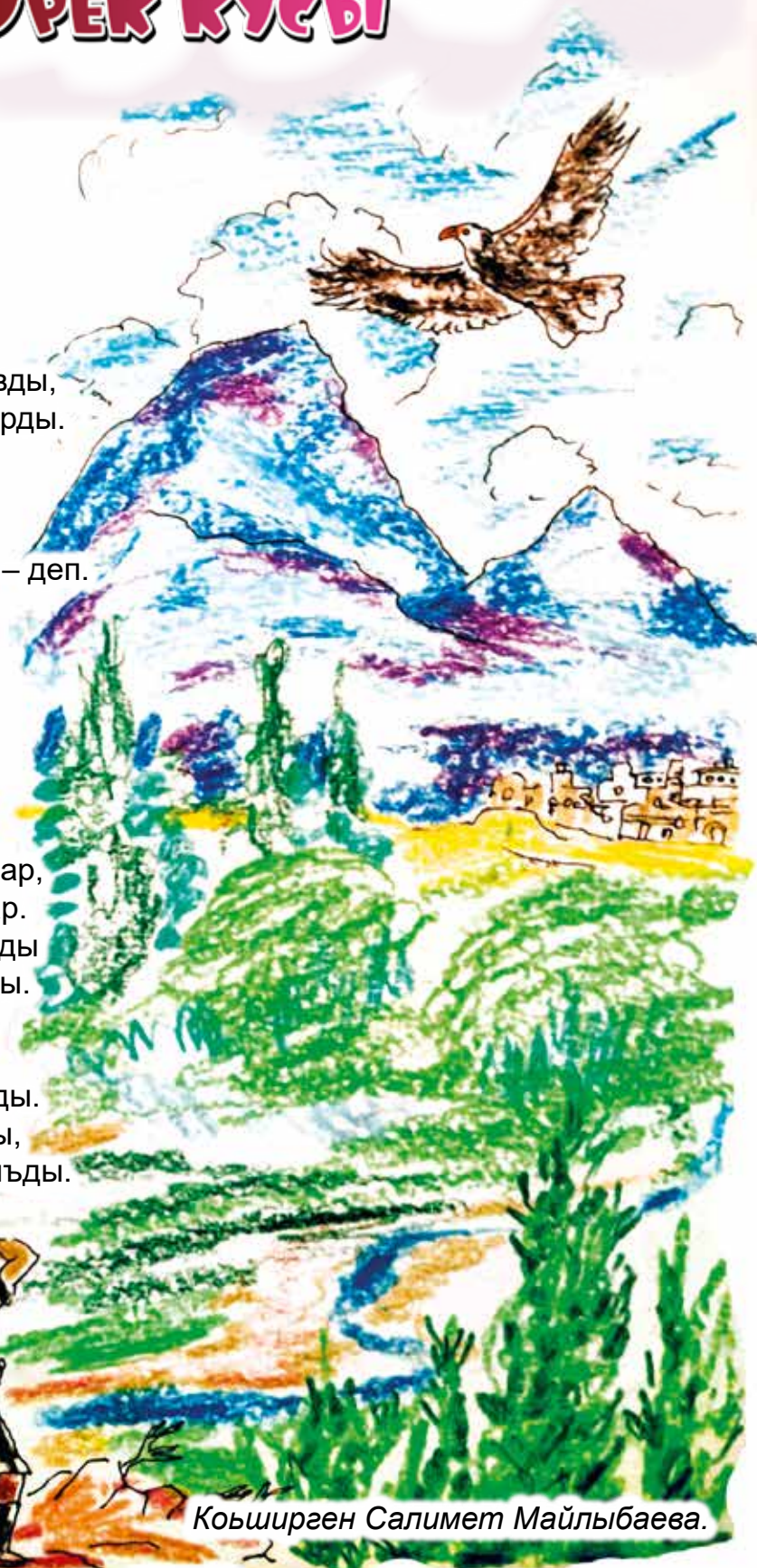
Ашыклап куьнъирт шакларды,
Ойнайман тазалык анъларды.
Шайир тувыл баъри язган ятлавды,
Атшы тувыл баъри минген атларды.

Юрек кусы таза куьни мен
Ягып таслар намарт зорлыкты.
Йырлар: «Яшашы, сен, Элим!» – деп.
Калган ис баъри Кудайдыкы.

Озган яде сосы оьмирде
Куванышлы кус дайым ушар.
Ол шайир мен бирге туьсинде
Келеектинъ яшавын йырлар.

Болса болсын бузлар, кыс аязлар,
Шакырса да йылы кырал авалар.
Йок! Тасламас бир де кусым уяды
Калдырмас кайгыда Дагыстанды.

Кус шайирге карап айтады:
– Тири йырынъ йогарыга тартады.
Ювык алмай юрегинъе ойсызды,
Уш йогарга канатланып йырынъды.

Коьширген Салимет Майлыбаева.

МЕРЕКЕЛИ ШАТЛЫК

Бу йыл Ногай районнынъ Нариман авылында ерлескен «Шолпан» балалар бавы 60 йыллык мерекесин белгилейди. Онынъ исшилери оьткен йыллар бойынша эткен исперин эм етимислерин коьрсетип, алдыда салынган борышларды толтырувы акында ойлары ман боьлистикалар. Бавдынъ йолы яшавдынъ коьп туьрленислери мен тар байланыста оьтти. Бу уйкен йолда тербиялавшылардынъ сулыбы да артты, методикалык кулланмалары да ийгиленди. Бас деп балалар бавынынъ аты «Чебурашка» деп айтылган эм онынъ етекшиси Казна Индирбай кызы Ярикова болган. Сонъ йыллар оьтип, бавга «Шолпан» деген ногай ат берилген. Алпыс йыллар бойы онда балалардынъ куьлкиси, завкы сеслери занъырап бу куьнлерге дейим эсителип турады. Тербиялавшылар аьр бир баладынъ юрегинде тек ийгиликти, туьзликти, суьйимди кондырып келедилер.

Мерекелик кешликтинъ сыйлы конаклары «Шолпан» балалар бавында тербияланган районнынъ басшысы Д.А. Эсиргепов эм Ногай районынынъ билимлендируьв управлениесининъ етекшисининъ орынбасары М.Р. Гапарова, балалар бавынынъ методисти Н.О. Кельдасова, авыл администрациясынынъ етекшиси З.Б. Суюндиков, ясуьйкенлер советининъ етекшиси А.М. Сангишиев болдылар. Конакларды хош алып, оьзининъ разылык соьзин балалар бавынынъ етекшиси Марина

Танъатар кызы Искакова айтты. Бу ерде ис ветеранларын да эске алдылар, олар тербиялавшылар эм туьрли-туьрли йылларда «Шолпанды» етекшилеген: А. Толубаева, Б. Кемерова, Т. Эдильбаева, Б. Тенгизова, Г. Мусарова, О. Муталлапова, С. Мунгишиева, М. Бодениязова, У. Кусегенова, А. Компазова, И. Сапарчаева, Р. Аблезова, К. Арсланова, Б. Кулунчакова, Е. Ярикова, М. Сангишиева, Х. Джумагулова, М. Абдулгазиева, Т. Джумакаева, Б. Тенгизова, Ф. Джамалова, А. Компазова, С. Шангереева, Г. Ильясова эм баскалар.

Сонъында концерт программасы озгарылды. Онда конакларга балалар ятлавлар окуп, йырлар йырлап, биюв бийип оьз оьнерликлерин коьрсеттилер.

Бу куьнлерде балалар бавында куьн сайын ис кайнайды: бир куьпте туьрли-туьрли ойынлар ойнайдылар, язып эм окуп уьйренедилер, баскалары гимнастикалык тренажорларында янъы сынавларды оьтедилер, шоьлимизди оьз суьвретлеринде ярасыклап коьрсетдилер эм туьрли выставкаларга катнаспага аьзирленедилер. Йыллар оьтип, уйкен йолга шыгып, бу балалар халкымыздынъ мине деген йигит уллары эм акылбалык кызлары болаягына шекленмеймиз. «Шолпан» балалар бавына уьстинликлер эм уйкен етимислер йораймыз!

Джамиля Аманбаева

Сувретлерде: Шатлыктан коьринислер.

НЕПСИЗ КУРТКА

(Халк эртегиси)

Эрте-эрте заманда, ханнын кызы кады заманда, кара торгай яды заманда, бузга бийдай биткенде, тавга тары биткенде, тарсылдатып органда, каптын авызы кийиз заманда, каргадын авызы муыйиз заманда карт пан куртка яшаган.

Куртка байлардын кийимлерин ювады, кол тийирменин тартады. «Картлык келди, куыш тайды» дегенде, карт анъшылавын койып, саз балшыктан колдан келгенин ясап яшайды.

Бир айдын куыннде, боъри коъзли куртка картын агаш аькелмеге йибереди. Карт орманга барады, бир онълы теректи коърип, шабаяк болады.

— Мени шаппа, айтканынды этермен! — дейди терек.

Карттын тоъбе шашы тик турады. Сонъ эсин йыйып:

— Яккандай отын керек эди, азбарынъда отын болар, — дейди тамашага калган карт.

Карт эртенъ турып караса, акыйкатлай да, каралдысында отын уыйлген.

— Бутаклары йинъишке, савлай тегенек, колды тырнайды, — деп куртка соьйлениди.

– Астофиралла, сабыр бол, не этей-
им, теректинъ бергени сол, кабыл эт, –
дейди кавдыраган карт.

– Ун тиле, – дейди куртка.

Кутырган тавысы ман картына, сил-
кине берип, карт орманга барады, те-
ректинъ япыраклары саргайып, бутакла-
ры салпыраган.

– Яхшы, – дейди терек, курткадынъ
буйрыгын эситкен сонъ.

Танъ кызарып атканда:

– Кар явган! – дейди куртка.

Карт барып караса, ун экен. Олар
капларын унга толтырадылар.

– Алтын-куъмис керек, – деп куртка
картын кыстайды.

Ол амалсыздан орманга барады.
Теректинъ япыраклары азайып, бутак-
лары туьсин йойган экен.

– Яхшы, – дейди терек, курткадынъ
буйрыгын эситкен сонъ.

Куртка уянып, коьзин ашып караса:
термединъ иши алтын-куъмиске тол-
ган. Бир увьс та калдырмай, куртка
алтын-куьмисти ясыртады, тек не
пайда – ятып уйкы таппайды, коьзи-
не коьринеди.

– Халк билсе, экевимизди де
оьлтирер, – дейди куртка картына,
– Терекке айт, бизден аьдем корка-
тагандай этсин!

Карт орманга барады, эндигиси
теректинъ япыраклары белине де-
йим туьскен экен.

– Яхшы, – дейди терек, – куртка-
дынъ буйрыгын эситкен сонъ, тоь-
мен болып.

Танъ шолпаны куьле берип бат-
канда, хатын туьлките, карт – аювга
айланады.

ШАКАЛ

(Алақ халқының эртегиси)

Бир кере Туылки Шакал ман дос тутады. Эки дос наьсип илевге шыгадылар. Йолда олар аш боладылар, ама оларга тек бир оьли тавык расады. Айлежи Туылки сол тавыкты ялгыз оьзи ашамага ойланып, шакалга булай деп айтады:

– Досым меним, биз бу тавыкты экевимиздинь арамызда ким уйкен, сога берейик. Яртысыннан боьлип ашасак, экевимиздинь биревимиз де тоймаяк.

– Аьруьв, – дейди Шакал. – Сага неше яс?

Досынынь разылыгына суьйинип, Туылки булай дейди:

– Мен пайхамбар Нойдынь юрислеринде катнасканман, мага сол заман он бес яс эди.

Бу заман Шакал оькирип йылайды эм мунылы сеси мен айтады:

– Сен неге мага муткан баьле-казады эсиге салдынь?!

– Не баьле-каза? – деп сорайды Туылки.

– Не баьле-каза болсын? Ол сен катнаскан юрислеринде меним ялгыз улымды оьлтирдилер, – дейди Шакал.

– Сен о заман меннен уйкен. Ал тавыкты, – дейди оькинип Туылки.

Шакал тавыкты ашайды, эм дослар тагы да йолланадылар. Олар, ашамага астаппай, коьп юредилер. Сонь олар алдыларында ерде яткан кошкардынь басын коьредилер. Туылки басты да ялгыз оьзи ашамага уьлгиреди.

– Досым, тынъла, – дейди ол Шакалга. – Бу басты да экевимизге ашамага болмас. Абли ятып уйклайык, ким ийги туъс коьрген, сол оны ашар.

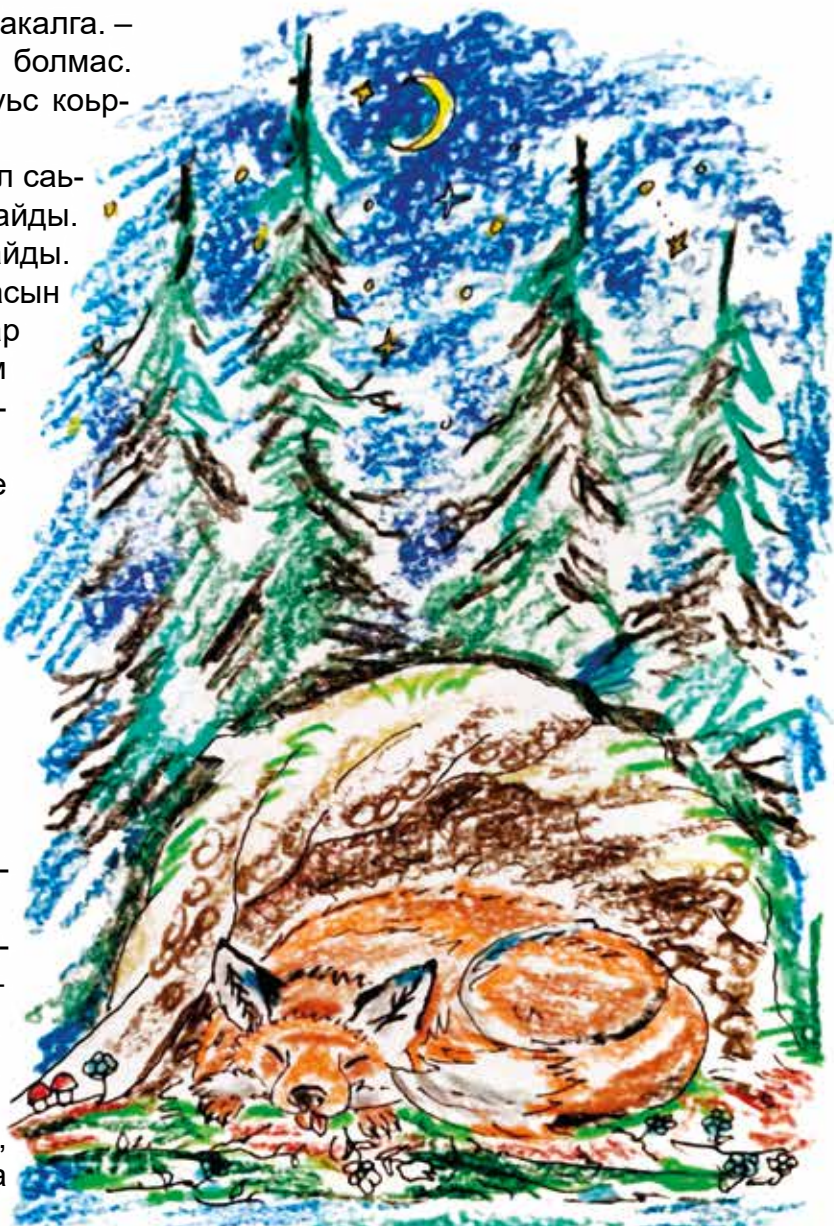
– Аруув, – дейди Шакал эм сол саьатлей оьтириктен курылдап уйклайды. Туьлки болса ушыны ман да уйклайды. Шакал болса турып, кошкар басын ашап, кери ятып, уйклайды. Олар экеви де бир заманда уянып, ким кайдай туъс коьргенин бир биринен сорап баслайдылар.

– Сен, досым, туъсинъде не коьрдинъ? – дейди Шакал.

– Бек ярасык туъс коьрдим мен! – дейди Туьлки. – Мага ханнынъ кызыннынъ тойы энди, онда туьрли-туьрли зыяпетлер бар эди. Мен де асханага барып, бир ийги эт, пыслак, дуьги ашадым, бирев де мени кувмады. Сен ше не коьрдинъ туъсинъде, досым? – деп ол Шакалдан сораиды.

– Меним туъсинъе сенинъ ханнынъ тойына барганынъ энди, – дейди Шакал. – Мен, сен оннан тойып келерсинъ, деп ойладым эм кошкардынъ басын ашадым.

Аш калган туьлки, оны эситип, досыннан айырылады эм баска йол ман кетеди.

*Коьширген
Фания Кусегенова.*

ВАЗИР АБДУЛ

(Эртеги)

Перс патшасынын Абдул деген туврашыл ваъзири болыпты. Ол бир кере патшага кала ишиннен барады. Калада болса халк коьтерилген. Ваъзирди коьргенлей, оны курсап аладылар, атын токтатадылар, эгер ол олардын айтканын этпесе, оьлтиреекпиз деп, коркыстып баслайдылар. А бир аьдем болса суьйтип бир йигерленеди, онын сакалын да ыслап, тартады.

Ваъзирди йибергенлеринде, ол патшага келеди эм оннан халкка ярдам этуьвди тилейди, онын хатерин калдырганлары уьшин бересе беруьвдинь, ашув алуьвдын керексизлигин айтады.

Эртенгиси куьн эртеникте ваъзирге туькен юргисткен бир киси келеди. Ваъзир

оннан не керегин сорайды. «Туьнегуьн сенин хатериньди калдырган аьдемнинь ким экенин сага айтпага келгенмен. Мен оны билемен, ол меним коньысым, онын аты – Нагим; ога сен аьдем йибер эм бересин бер!» – дейди туькенши киси.

Ваъзир туькеншиди йибередиди эм Нагимди шақыртады. Оны сатканларын аньлаган Нагим я тири, я оьли болмай келеди эм ваъзирдинь аягына йыгылады.

Ваъзир оны коьтереди эм: «Мен сени ашув алайым деп шақырганым йок, коньысынь ийги тувыллыгын сага айтайым деп шақырганман. Ол сени сатып кетти, оннан сак бол. Алла йолыньды этсин», – дейди.

Коьширген Келдихан Кумратова.

Курунтурсун Оразбаев
Эрислес

(Басня)

Бир тынышлык заманда,
Калын уйкен орманда
Йыйылыскан ян-янувар,
Курган эрислес хабар.

– Танъ аьдиллик кимде бар?
Эр коьнъиллик ким табар? –
Деди Аюв, оькирип,
Куьш сынавга шақырып.

– Кой пайдасыз эристи,
Коьрши бизим юристи,
Туьнде аьлемет исти! –
Деп, улыйды Боьрикей.

Непсиси мен кор акай,
– Сеники де туьз тувыл,
Барма мага баз давил!
Янашшы сен тек танъда
Мен саклаган котанга!
Ант соьзимди тутпасам,
Коьк тонынъды йыртпасам, –
Деп, кыздырды куьшикетей.

– Мен болмасын ойынъыз,
Копарсувды койынъыз!
Таслашынъыз эристи,
Туьсинмейсиз теристи:
Аьдилликти аньламак –
Аз соьйлеп, коьп тыньламак! –
Деп, Арслан да киристи.

— Куьзди куьып кыс келди... —

Фарида Сигахметова

* * *

Куьзги ордасын айланып,
Соньгы япырак туьседи.
Йылы якка йолланып,
Кус та кысты сезеди.

Ак шаллары ялбарып,
Кень этиклерин шешип,
Йолавшылар ямгырлар
Оьтерлер, куьзди кешип.

Ялгыз калган боьридей,
Боран бозлавын баслар.
«Не тез сувык келди», – деп,
Куьрсинерлер йолдаслар.

Аскербий Киреев

КЫС

Ак кар ушып йогарда,
Ак шилтерли авада,
Ак кыс келди агартып,
Ак сакалын таратып.
Ак йол,
Ак ер,
Ак терек –
Ап-ак, караш, тоьгерек.
Ак шал япкан камыслык.
Атамда да – ак баслык.
Ак мамыктай ак юркан,
Ак тоьбели ак котан.
Ак котанда – ак сисе,
Ак тонымда – ак кисе.
Ак кар конды кулакка,
Ак мойынлы улакка.
Ак коян ман ак туьлки
Ак куьртикке коьмилди.

Ак кар ушып йогарда,
Ак шилтерли авада,
Ак кыс келди,
Кувандык,
Ак тоьбеде ойнадык.

Биринши кар

Аста туъсти дунияга ап-ак кар,
Куьпленилер ап-ак куьпке тереклер,
Савылдылар куьлдей туъсли булытлар,
Ердинъ уъсти – суьт куйылган ак секер.

Тамашасы келип тынды дуния,
Янбасларга ябыстылар канатлар.
Кар явганда, ушпайдылар кыс куслар,
Шоьп куьйзевин токтаттылар айванлар.

Аста туъсти дунияга секер кар,
Иримеге алгасамай, керилип...
Сосы карга баъри янлар сукланар,
Карап турар сейирсинип, аьвлигип.

Аста келип, кекелиме ябысып,
Аспан бойдынъ ак саламын ол берер.
Биринши кар – секерленген ак мамык –
Коьнъилиме нур саввлесин мол тоьгер.

Ясы уйкенлерди сыйласанъ, йолынъ болар

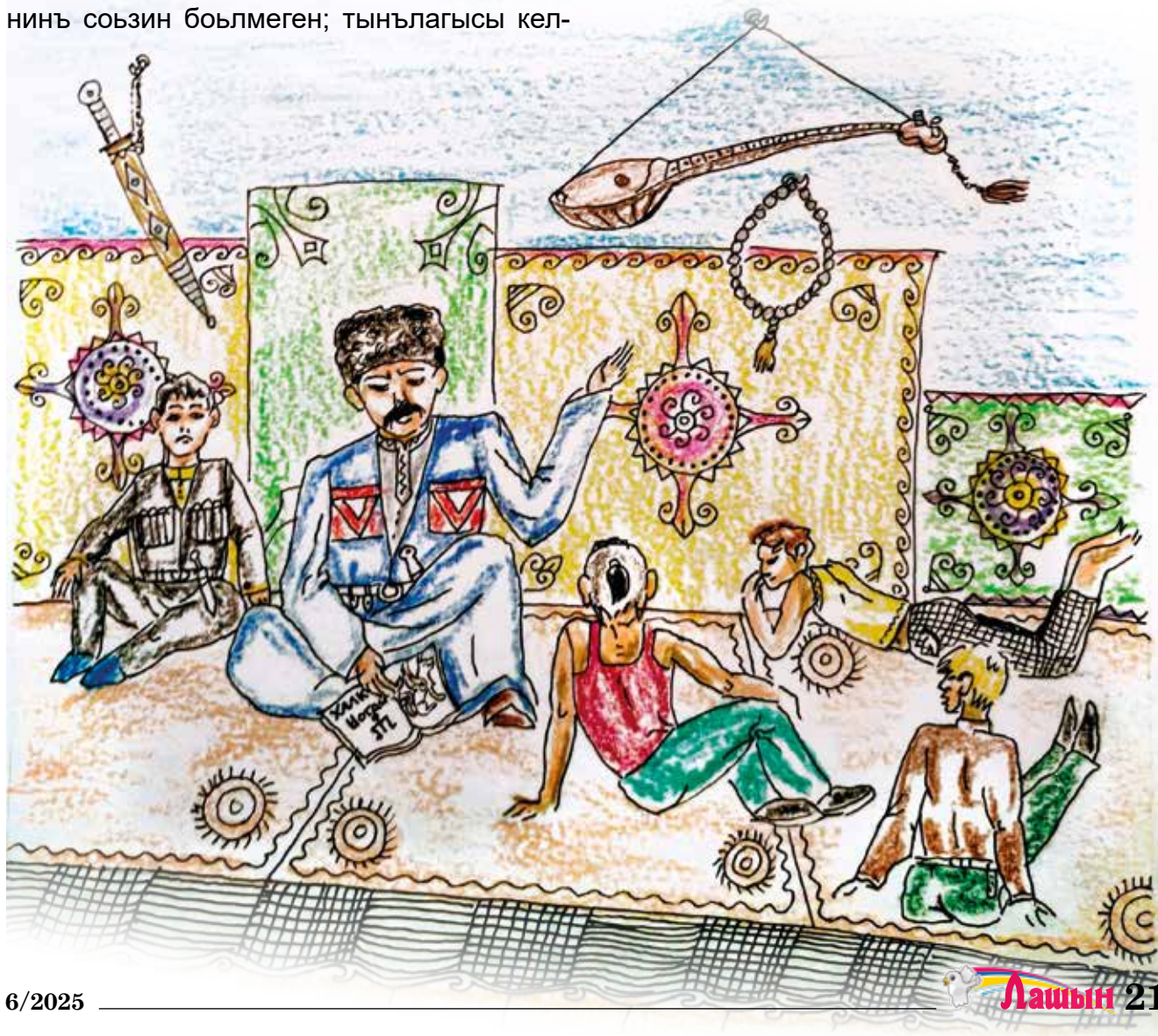
Рамазан Керейтов

АЪДЕТ БИЛГЕН СЫЙЛАНАР

Уйкен орынды бурын эм соъле ясы уйкен аъдемди сыйлав аъдети ыслайды. Айтпага, халк аъдетине коъре, ясы уйкеннинъ соъзин кишкейлер ерге туъсирмей толтырмага борышлы болган. Ногай аъдети бойынша, орамда юргенде, уйкенди аър заман онъ колдан ыслап бармага керекли болган. Эгер дейим уъшев болып барса, ортада – ясы уйкен, сол бетте – экиншиси, энъ кишкейи – онъ бетте барган. Ясы кишкей аъдем уйкеннинъ соъзин боълмеген; тынълагысы кел-

месе, яде кетпеге асыкса, кеширууъв тилеген: «Айып этпенъиз, асыгатаган ерим бар» деген. Соъйтип ызын алса, бирев де айып этпеген. Ясы уйкен бетке аркасын берип олтырмаганлар, эгер соъйтип этпеге амалсыз болса, кеширмелик тилеген: «Айып этпенъиз, соъле соъйтип олтырганыма».

Ясы уйкен кирип келсе яде орамда янасса, ясы кишкейлер карсы алдына адымлап, салам бергенлер, орын шыгарганлар.

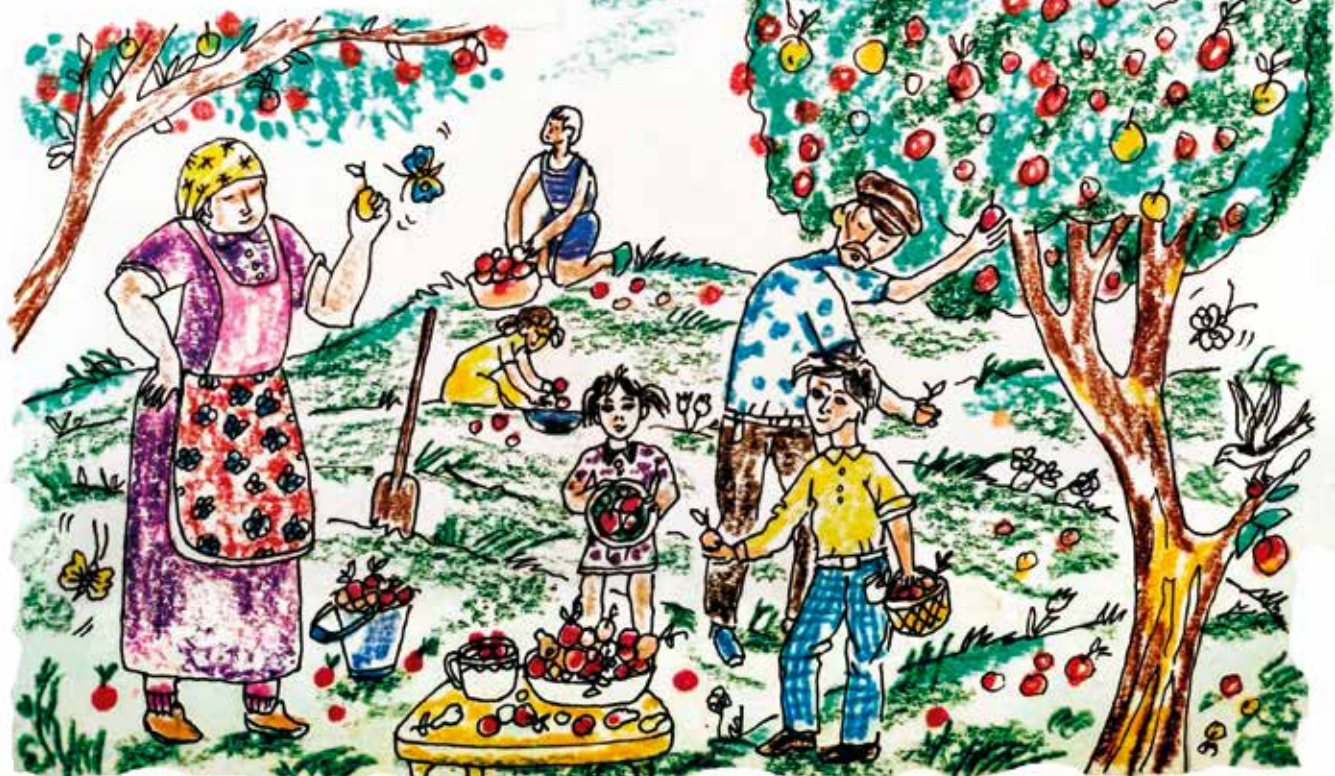

Ясы уйкен сыйланса...

Карттынъ саклык коьзи бар,
Терис-онъды тешкерген,
Ата йолын коьрсетип,
Яс-явкады иш коьрген.

Авылымнынъ кунты бар,
Яшап туруп картлары,
Аксакаллар айтылсын,
Оьрметленип атлары.

Айтылсалар оьрмет пен,
Авылымнынъ аты артар,
Ясы уйкенлер сыйланса,
Яшав деген коьрк атар.

Атадынъ бар эди...

Бир атадынъ уьш увылы бар эди.
Сынамага суьйип, бир куьн олардан:
«Сиз айтшынъыз, – деп атасы сорады, –
Энъ баалы не зат бар бу дуныяда?»

Бириншилей явап берди тунгышы:
«Ер юзинде энъ баалы за – алтын».
Оьз ойларын ясырмады ортаншы:
«Мага баа аргымагым – канатым».

Кенжепайы узак заман ойланды,
Излегендей соьзлердинъ энъ дурысын.
«Бу дуныяда, атам, энъ де баа ды
Эр йигиттинъ сатылмас эр ырызы».

Аьр бирининъ айткан соьзи – аян ды,
Увылларын ата сынап карады.
Тек кишкейдинъ ийнине ол таянды –
Бир атадынъ уьш увылы бар эди...

АРТЫК БИЛИМ БУРШАВ БЕРМЕС

Тойменде берилген ана тилден правилоларды эсинъизде сакланъыз.

«С»-дынъ «ш»-га доьнуьви

Айтылувы	Язылувы
<i>ишши</i>	<i>исши</i>
<i>башишы</i>	<i>басшы</i>
<i>кушишы</i>	<i>кушы</i>
<i>куьрешиши</i>	<i>куьресши</i>

«З»-дынъ «ш»-га доьнуьви

Айтылувы	Язылувы
<i>кобышишы</i>	<i>кобызшы</i>
<i>тушишы</i>	<i>тузшы</i>

«З»-дынъ «с»-га доьнуьви

Айтылувы	Язылувы
<i>яссын</i>	<i>язсын</i>
<i>буссын</i>	<i>бузсын</i>
<i>туьссин</i>	<i>туьзсин</i>
<i>оссын</i>	<i>озсын</i>
<i>кассын</i>	<i>казсын</i>
<i>кессин</i>	<i>кезсин</i>
<i>асса</i>	<i>азса</i>
<i>тосса</i>	<i>тозса</i>
<i>бессе</i>	<i>безсе</i>

БЕСИНШИ НОМЕРДЕ БЕРИЛГЕН ЮМАКЛАРГА ЯВАПЛАР

Бас; коьз,
кирпиклер; авыз,
коьзлер, кулаклар;
эринлер; тил;
юрек; киндик; шаш;
тислер; коллар эм
бармаклар; балтыр.

Сувьретте: Сары-Сув авыл
мектебининъ окувшылары.

РЕБУСЛАРДЫ ШЕШИНЪИЗ

Борыш: суьвретлерде не ясалганын табынъыз, олардынъ атларына берилген косымшаларды косып, аьдем атларын туьзинъыз.

1

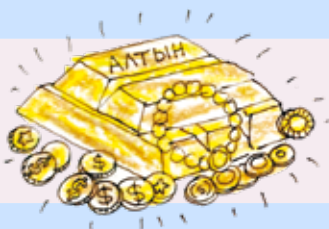
+ бай **Тенъиз**бай

2

+ солтан

3

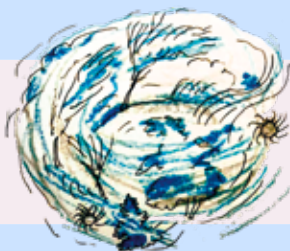
+ ай

4

+ али

5

+ бийке

6

+ бийке

7

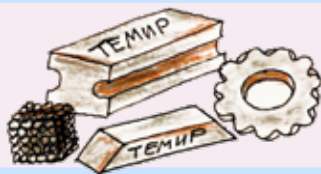
+ али

8

+ бий

9

+ болат

10

+ шат

«Лашын» журналга язылыңыз!

«Лашын» – балалар ушин республикалык журнал. Ол 45 йылдан бери дагыстан тиллеринде эки айда бир кере баспаланады (йыл бойынша алты номер). Онын бетлеринде сиз, окувшылар, ногай тилинде бай халк авызлама шыгармаларын, язувшылардын ярасык асарларын, окувшылардын язганларын окумага боласыз. Оннан баска болып тенълеринъиздинъ акында язылган макалалар ман, олардынъ ясаган суъвретлери мен, язган ислери мен танысасыз. Бу йылдан алып журналымыз белгили ногай муъскинши эм суъвретши Кошали Зарманбетовтынъ ярасыклавы ман баспаланады.

Суъвретте:

Сары-Сув авыл мектебининъ окувшылары.

Суъвретлерде:

Батыр-Мурза авыл мектебининъ окувшылары.

6/2025

ноябрь – декабрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:

А. Исмаилов (зам. гл. редактора)

А. Култаев

Б. Кулунчакова

М. Аvezов

С. Майлыбаева

Ф. Кусегенова (**редактор выпуска**)

Технический редактор Т. Лузина
Художник номера К.Т. Зарманбетов

Формат 60x84 1/8. Бумага офсетная.

Уч.-изд. л. 3,64. Усл. печ. л. 3,26.

Физ. печ. л. 3,50.

Подписано в печать 27.11.2025 г.

Выход в свет 15.12.2025 г.

Тираж 296 экз. Заказ № 1740.

Отпечатано в ООО «Издательство «Лотос»»,
367018, РД, г. Махачкала, ул. Времена года, 6.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

e-mail: litdag@mail.ru, ln-sokol@bk.ru

сайт: litdag.ru;

tg: litdag; **vk:** litdag

Ногайский язык.

Индекс: на год - ПС789,
на полугодие - ПМ995.

Цена свободная.